

ВОДНІ АНТРОПОГЕННІ ЛАНДШАФТИ ДНІСТЕРСЬКО-ДНІПРОВСЬКОГО ЛІСОСТЕПОВОГО КРАЮ

*Лаврик О. Д., доцент кафедри загального землезнавства та геології
Вовкотруб І. О., магістрант*

До водних антропогенних ландшафтів (ВАЛ) Дністерсько-Дніпровського лісостепового краю відносяться штучні наземні (водосховища, ставки і канали) і підземні водойми, створені протягом тривалої історії господарського освоєння водних ресурсів.

У сучасній структурі ВАЛ Дністерсько-Дніпровського лісостепового краю помітно переважають водосховища і ставки.

Водосховища – основа ВАЛ Правобережної України, їх найбільш яскраві представники. Явищами регіонального (аквального) масштабу вони тут стали лише за останні 30 – 40 років, проте розвиток сучасного господарства без них майже неможливий.

Умовно, як в Україні, так і за її межами, до водосховищ відносять водойми з регульованим корисним об'ємом води більше 1 млн м³ [4].

Найбільшими водосховищами на території Дністерсько-Дніпровського лісостепового краю є Кременчуцьке та Ладизинське.

Кременчуцьке водосховище – водосховище на Дніпрі, в межах Черкаської, Полтавської і Кіровоградської областей. Утворилось в 1959 – 1961 рр. при спорудженні Кременчуцької ГЕС. Довжина 149 км, ширина до 28 км, площа 2250 км², пересічна глибина 6 м, максимальна – 21 м. Об'єм води 13,5 км³. Довжина берегової лінії 800 км. Береги Кременчуцького водосховища високі (до 30 – 40 м), урвисті; поширені ерозійні процеси.

Ладизинське водосховище – водосховище на р. Південний Буг, в межах Вінницької області. Створене 1964 року як водойма-охолоджувач Ладизинської ДРЕС імені 50-річчя СРСР. Довжина 45 км, ширина до 1,2 км, площа 20,8 км², пересічна глибина 7,2 м, максимальна – 17,8 м. Об'єм води 0,15 км³. Праві береги Ладизинського водосховища переважно низькі, ліві – високі, подекуди урвисті, берегова лінія у верхній і середній частинах водосховища дуже звивиста [2].

Ставки – характерна риса ландшафтів Поділля. Маючи незначні розміри та об'єм води, вони представляють собою урочища або групу урочищ відповідного типу місцевостей наземних ландшафтів. Саме належністю до певного типу місцевостей визначаються основні риси ставків – розміри та морфологія, інтенсивність замулення, характер заростання та ін. [4].

На території Вінницької області знаходиться близько 2550 ставків, площа яких майже 19600 гектарів, а об'єм води в них близько 275 млн м³. Насиченість ставками в області – одна з найвищих в Україні, чому сприяє

хвилястий рельєф. Багато ставків (майже 1500) використовують для рибиництва та технічного водопостачання. Особливо виділяється ставками басейн Південного Бугу, де їх кількість в 4 – 5 разів більша, ніж, наприклад, на поліських річках. Найбільші за площею ставки знаходяться у Барському районі, зокрема Гармаки (площа 1,16 км²) на р. Ровець та Шершні (1,08 км²) на річці Рів.

Прикладом формування ставково-заплавного типу місцевості є долина річки Вишня, правої притоки Південного Бугу. Її довжина 22 км, а площа басейну 142 км². Річка Вишня має 8 приток, довжина яких не перевищує 10 км. Більшість з них маловодні й у посушливе літо частково пересихають.

Натуральне русло цієї річки мало звивистий характер. До активного втручання людини для річкової долини були звичайними зарослі чорної вільхи та верболозу, різнотравно-злакові луки. Також зустрічались заболочені ділянки з водно-болотною рослинністю (очерет, лепеха болотна, рогіз, осока) й виходи джерел. Заплава двостороння шириною 30 – 40 м, місцями до 70 – 100 м. Схили річкової долини та заплава активно використовувались під випас худоби та сіножаті.

Тепер річка Вишня повністю зарегульована ставками, в окремих ділянках русла створені їх каскади. Так, в середній і нижній течії нараховується 14 ставків площею від 2,0 до 50,0 га. Ставки переважно використовуються під риборозведення та рекреацію. Греблі ставків побудовані з каменю та глини, а в межах міста Вінниці – каменю та бетону і, крім того, обваловані залізобетонними плитами.

Розташовані ставки територією Поділля дуже нерівномірно; їх кількість і ступінь зарегульованості ними поверхневого стоку зростає з півночі на південь. В деяких районах щільність розміщення їх досягає 40 – 50 і більше водойм на 1000 км² [1].

У Черкаській області налічується понад 2270 штучно створених водойм і ставків.

Найбільші ставки збудовані на річках Гірський Тікич, Гнилий Тікич, Тясмин, Ятрань та їх притоках. Так, на Гірському Тікичі і його притоках у селах Охматів, Вороне, Бузівка, Конела, Соколівка, Острожани Жашківського та Маньківського районів створені стави площею від 400 до 600 га кожен [5].

На р. Уманці (рис. 1) та її притоках побудовано 106 ставків. Найбільшими є ставки сіл Заячківка, Сушківка, Гродзеве, а також Осташівський, Городецький, Олександрівський. Олександрівський ставок будували з 1956 по 1962 рік. Площа водного дзеркала становить 58 га, об'єм води 2 млн м³. Завдяки виконанню цього проекту покращилось водопостачання міста Умані [3].

Канали – штучні річки, які виникли на Поділлі упродовж ХХ століття. Будівництво каналів було зумовлене екстенсивними методами

господарювання. Через перезволоженість заплав, особливо верхньої і частково середньої частини Південного Бугу, сільськогосподарське використання (вирощування зернових культур, цукрового буряка) було неможливе, що й зумовило будівництво каналів.

Для Поділля характерні канали, які відносяться до підтипу річкових. Їх будівництво здійснюється шляхом поглиблення та випрямлення натуральних річищ або в заплавах, які потребують осушення. Створення їх активно велося у 60 – 70-х роках, а у 80-х роках русла багатьох річок Поділля були змінені каналами.

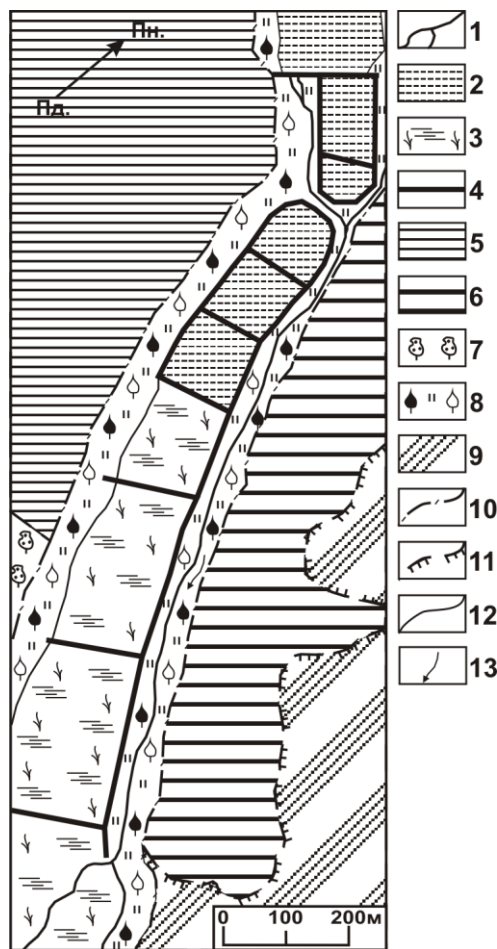

Рис. 1. Сучасна ландшафтна структура ставків у заплаві р. Уманки в межах с. Городецького та м. Умані Черкаської області

Водні антропогенні ландшафти. Ставкові. Ставково-заплавні. Урочища: 1 – «спрямлене» річище-канал Уманки (глибина до 2–3 м, ширина 2–3,5 м); 2 – центральне глибоководдя (2–2,5 м) з рівним дном та відкладами намулу (0,3–0,5 м), заросле в прибережних частинах водно-болотною рослинністю; 3 – днища спущених ставків, зарослі очеретяно-осоковою рослинністю; 4 – кам'яно-земляні дамби висотою до 2–2,5 м, зарослі різнотравно-злаковою рослинністю.

Сільськогосподарські ландшафти. Польові. Схилкові. Урочища: 5 – розорані слабкопокаті (3–5°) лесові схили з сірими лісовими ґрунтами під польовими сівозмінами; 6 – слабкопокаті (3–5°) лесові схили з деградованими сірими лісовими ґрунтами із розораними присадибними ділянками під городніми культурами. **Садові.**

Схилові. Урочища: 7 – слабкопокаті (3–5°) лесові схили з сірими лісовими ґрунтами під яблуневими садами.

Лісові антропогенні ландшафти. Похідні. Ставково-заплавні. Урочища: 8 – рівні суглинисто-піщані поверхні з вербово-вільховими заростями на лучних ґрунтах.

Промислові (гірничопромислові) ландшафти. Кар’єрно-відвальні. Монокотлованні (лесовий варіант). Урочища: 9 – днища колишніх кар’єрів зарослі різнотравно-рудеральною рослинністю під випас та смітники.

Межі. Типів місцевостей. Антропогенних: 10 – ставково-заплавного; 11 – монокотлованного. **Урочищ:** 12 – антропогенних.

Інші позначення: 13 – напрям течії.

Річкові канали знижують рівень ґрунтових вод в заплавах та болотах, що сприяє більш раціональному використанню перезволожених земель (вододіл річок Збруч, Жванчик, заплави річок Вовк, Згар, Південний Буг), або відводять воду з основного русла в заплавні ставки (р. Вишня біля с. Якушинці; р. Десенка біля с. Стара Прилука Вінницької обл.), а також на млини (біля сіл Вербка, Адамівка Хмельницької обл.), турбіни електростанцій, заводи. Канали, як антропогенні утворення, з припиненням експлуатації замулюються, заростають і поступово переходять у лінійно витягнуті болота. Деякі з часом можуть перетворюватись на сухі пониження.

Наприклад, між селами Зоринці та Микулинці (Вінницька обл.) на заплаві річки Згар (права притока Південного Бугу), існуючі канали вже не виконують меліоративну функцію (осушування заплави) через повне їх замулювання та заростання (комиш, осока, череда трироздільна), а місцями часткове пересихання. Тепер це переважно лінійно витягнуті болота. Деякі канали заросли деревами та кущами, перетворившись на лінійно витягнуті пониження, що нагадують лісосмуги [1].

Список використаних джерел

1. Водні антропогенні ландшафти Поділля / Денисик Г. І., Хаецький Г. С., Стефанков Л. І. – Вінниця: ПП «Видавництво «Теза», 2007. – 216 с. 2. Географічна енциклопедія України: В 3-х т. / Ред-кол.: О. М. Маринич (відповід. ред.) та ін. – К.: «Українська Радянська Енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1990. – Т. 2: З – О. – 480 с. 3. Географія Уманщини: до 75-річчя УДПУ ім. Павла Тичини / Козинська І. П., Ситник О. І., Тімець О. В. [та ін.]. – К., 2006. – 176 с. 4. Денисик Г. І. Антропогенні ландшафти Правобережної України: Монографія. – Вінниця: Арбат, 1998. – 292 с. 5. Природа Черкащини: стан, проблеми раціонального природокористування та охорони в контексті виживання / П. І. Мороз, В. Л. Лук’янець, І. С. Косенко, О. К. Мороз. – Миколаїв: АТ «Сімао», Одеса: ОКФА, 1996. – 400 с.